

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

ПЕРЕДМОВА

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Пріоритетною духовною цінністю особистості є патріотизм – любов до своєї Батьківщини, свого народу, нації. Бути патріотом – значить духовно піднятися, усвідомити в Батьківщині безперечну цінність і приєднатися до неї волею і почуттями. Саме тому сьогодні, коли Світ вже вступив у 3-є тисячоліття від Різдва Христового, ще не зникла потреба критичного перегляду усталених оцінок педагогічної теорії і практики в Україні. Насамперед це зумовлено тим, що потрібно остаточно визначитися в проблемі “чого” і “як” навчати та “кого” виховувати у складних умовах розширення нашого суспільства за політичними, економічними, релігійними ознаками. До розв'язання цих завдань варто залучати не тільки вчених мужів передової сучасної педагогіки, але й необхідно звертатися до багатющої просвітницької спадщини минулого українського народу, бо “ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенародна Хата-Батьківщина”, а “сформована національна свідомість, що росте з національної духовної культури, це найміцніший ґрунт для самостійного життя народу” [1.-С.519].

Яскравим виразником педагогічної думки українського народу був непересічний педагог ХХ-го століття Василь Сухомлинський, який, зокрема, стверджував, що пріоритетною якістю патріотизму має бути його дієвість – практична турбота про благо народу, вміння творчо працювати, готовність відстояти незалежність Батьківщини. Уся його педагогіка побудована на формуванні схильності вихованців до творчої праці, зверненої до людини і Батьківщини. Суть патріотичного виховання у праці педагог вбачав у тому, щоб кожна людина пішла тим життєвим шляхом, на якому може яскравіше проявитися її талант, нахили, здібності. Василь Олександрович прагнув, щоб у запропонованих школярам різноманітних видах праці вони набували морального досвіду служіння Вітчизні, бо “справжній дійовий патріотизм, який виявляється у повсякденній, чорновій праці, скупий на слова і багатий на конкретні діла”[2.-Арк.5]. Водночас фізична праця сприяє загартуванню організму, повнішому і пропорційному розвитку усіх його органів і функцій. Але у процесі формування свідомого громадянина-патріота як фізично досконалої особистості В.Сухомлинський передбачав не тільки використання засобів продуктивної праці, а передусім наполягав на включенні особистості школяра у систему фізичного виховання, бо вважав, що шкільне патріотичне виховання – це загартування душі і тіла.

Розглядаючи фізичну культуру у двоєдиному плані – фізичному і духовному, В.Сухомлинський визначав, що фізична культура є елементарною умовою повного духовного життя, інтелектуального багатства і разом з тим вона облагороджує всі інші сфери людського, а “фізкультурна робота – така ж ідеологічна робота, як і урок літератури чи історії. Її специфіка полягає в тому, що моральні норми в процесі фізичного виховання не тільки усвідомлюються, а й закріплюються практично, перевіряються на конкретних діях”[3.-Арк.183]. Фізичне виховання у Павлівській школі ґрунтувалося на взаємоповазі, взаємодовірі та співпраці вчителя та учня.

Кінцевою метою загальної фізичної освіти В.Сухомлинський ставив:

- формування наукового світогляду у сфері фізичної культури;
- підготовка до життя: оволодіння засобами і способами індивідуальної рухової діяльності, уміння цілеспрямовано використовувати рухи для власного духовного і фізичного вдосконалення;
- підготовка до суспільно-корисної праці;
- підготовка до служби в лавах Збройних Сил;
- формування стійкого усвідомленого інтересу до збереження і зміцнення здоров'я протягом усього життя.

У процесі практичного застосування системи фізичного виховання через її специфічні засоби, методи, форми педагог комплексно розв'язував завдання фізичного, патріотичного, морального, розумового, художньо-естетичного виховання, а саме:

- високих морально-вольових якостей: дисциплінованості, організованості, самостійності;
- культури поведінки;
- почуття обов'язку і відповідальності;

- розуміння необхідності піклування про власне здоров'я, фізичний розвиток і фізичну підготовленість не тільки як про особисту справу, а й як про громадянський обов'язок перед суспільством, Батьківщиною.

Практична реалізація завдань фізичного виховання здійснювалась як на уроці, де школярі набували й удосконалювали уміння та навички рухової діяльності, так і на спеціально організованих заняттях, конкурсах, змаганнях, екскурсіях, походах тощо.

Провідним завданням фізичного виховання В.Сухомлинський вважав підготовку вихованців до продуктивної суспільно корисної праці та підготовку до служби у Збройних Силах країни. Тому профільюючими спортивними видами у Павлівській школі були легка атлетика (розвиток швидкості, спритності, витривалості) та гімнастика (розвиток сили та естетичної краси тіла).

Процес організації спортивної діяльності педагог здійснював на основі застосування педагогічного стимулювання: перспективи, змагання, вимоги, осудження. Так, у процесі індивідуальної роботи з школярами виявлялись обдаровані у фізичному відношенні вихованці. Перед ними розкривалася перспектива подальшого розвитку, зміцнення і удосконалення своїх фізичних здібностей і досягнення найвищих результатів в окремих видах спорту. Районні спортивні змагання були випробуванням вольових якостей юного спортсмена у боротьбі за честь школи, селища, тобто за честь "малої батьківщини".

За наявності недисциплінованості деяких школярів (запізнення на колективні спортивні заходи, при пасивності або небажанні систематично займатися фізкультурою тощо) педагог вміло застосовував метод колективного осудження. Це позитивно відбивалося на психології школяра, його свідомості і спонукало до виправлення становища, проявлення вольових зусиль щодо ведення здорового способу життя. У книзі "Сто порад учителів" В. Сухомлинський надає ряд порад щодо самовиховання учнів фізичною культурою, Просто і ясно він розкриває необхідність займатися фізичними вправами на свіжому повітрі в будь-яку пору року, дотримуватися правил особистої гігієни, вироблення оптимального режиму дня, необхідність співвідношення розумової, фізичної праці і відпочинку.

Виховання школярів фізичною культурою, за твердженням В.Сухомлинського, це, по-перше, турбота про здоров'я і збереження життя як найвищої цінності, а, по-друге, - це система роботи, що забезпечує гармонію фізичного розвитку й духовного життя, багатогранної діяльності людини, бо "кожний наш громадянин повинен бути готовий до захисту Батьківщини – готовий фізично і – що надзвичайно важливо – духовно і морально"[4.-С.224].

В.Сухомлинський багато часу й уваги приділяв збереженню і збагаченню здоров'я своїх вихованців. У своїй практиці він гармонійно поєднував такі оздоровчі фактори як посилення фізична праця, оптимальний руховий режим, цілодобове перебування на свіжому повітрі, калорійне харчування, повноцінний сон, особиста гігієна, купання у відкритих водоймах, загорання, цілющі природні інгаляції повітрям, насиченим фітоцидами злакових рослин, гречки, лугових та лісових трав тощо.

Фізичне виховання, на думку вченого, є тією базою, на якій формується уявлення учнів про норми і правила здорового способу життя, виховується звичка щодо їх дотримання. Зокрема, сучасні наукові дослідження здорового способу життя населення підкреслюють, що здоровий спосіб життя це не тільки матеріальна, практична, але й духовна діяльність. Тому до компонентів здорового способу життя відносять інтереси, цінності, моральні установки та потреби людини з врахуванням вікових особливостей і суб'єктивного стану особистості, мотиви її життєдіяльності, орієнтації на ту чи іншу поведінку. Корені взаємозалежності духовного і фізичного В.Сухомлинський знаходив і виокремлював ще в народній педагогіці. Він відзначав, що наші предки постійно піклувалися про здоров'я, фізичну досконалість своїх нащадків, готували їх до важкої праці, виживання за складних природних і суспільних умов, до оборони рідних домівок, отчого краю, Батьківщини загалом. Саме тому фізичне виховання передбачало розвиток сили, витривалості, спритності, взаємовиручки, кмітливості, спостережливості, тренування розуму тощо. І все це предметно відображено в народних іграх, які є формою активного відпочинку і дозвілля, а водночас і фізичного загартування дітей та молоді.

Впровадження народних ігор, як елементу національної культури у процес виховання Павлівської школи допомагало школярам прилучатись до досвіду морального життя українського народу, давало можливість розвивати свою особистість: пізнавати світ, мислити образами, бути активною, емоційною, комунікативною людиною, вміти підкорятись нормам і правилам. В ігровій

діяльності, зокрема, педагог широко використовував такі форми роботи як інсценізації та драматизації народних ігор, що тісно пов'язані з природою, людиною, їх взаємовідносинами.

В.Сухомлинський широко використовував ігрову діяльність в урочних і в позаурочних формах фізкультурної роботи з учнями, бо вважав, що гра допомагає дітям сформувати вірні уявлення про добро і зло, красу, людську гідність і безчестя. Це, зокрема, українські народні ігри: ліплення снігових фортець, гра в сніжки, "Піжмурки", "Мисливці і козаки", "Квач", "Точний кидок" та інші, які є вираженням різних випробувань, конкурсів, турнірів та змагань на силу, спритність, швидкість, веселу вдачу і формують зв'язок школярів з природою рідної Батьківщини. Водночас вчений розглядав гру не тільки як перевірку і удосконалення фізичних якостей тіла, але й як гімнастику розуму, що розширює кругозір, розвиває творчу фантазію, викликає приємні переживання, захоплення, інтерес.

Перевагу в ігровій діяльності В.Сухомлинський надавав сюжетно-рольовим іграм з прихованим завданням. Він відзначав, що саме сюжетна гра стимулює розум дитини, вчить її діяти, міркувати, розвиває ініціативу. Враховуючи те, що діти завжди чітко дотримуються правил гри, люблять точність деталей, з захопленням оволодівають ігровою атрибутикою, педагог, створюючи сюжет складної рольової гри, дотримувався наступних принципів: 1) залучення всіх дітей до гри; 2) добровільної участі кожного; 3) створення ігрової ситуації; 4) взаємодопомоги у грі; 5) розвитку ігрових здібностей та інтересу до гри; 6) створення демократичного стилю керівництва грою.

Гра, на думку В.Сухомлинського, - це проба сил на кмітливість, хоробрість, витривалість тощо. Гра дає дітям одночасно і відчуття фізичної і моральної сили, і усвідомлення того, що цю силу вони можуть підпорядкувати своїй волі. Тому необхідною умовою ефективного проведення гри є її ідейне спрямування за спрямовуючої ролі педагога, який повинен вчити дітей діяти у найрізноманітніших ситуаціях, надавати можливість кожному учневі виявити у грі свої інтереси й здібності.

Найсприятливішим періодом формування патріотичних переконань у школярів В.Сухомлинський вважав підлітковий вік. Анатомо-фізіологічні процеси, що проходять в отрочстві, настільки тісно пов'язані з духовним життям і формуванням свідомості підлітка, що фізична культура вже не може бути однобокою, не може обмежуватися тільки культурою тіла і здоров'ям. Великий педагог відзначав, що фізична культура підлітка вже стосується таких складних сфер людської особистості, як моральна гідність, чистота і благородство почуттів і відносин, життєвий ідеал, моральні і естетичні критерії, оцінки навколишнього світу і самооцінка.

Отрочтво шукає ідеал, а тому цей вік є найсприятливішим для формування духовної стійкості, мужності, безстрашності майбутнього воїна-патріота. Підготувати людину до захисту Вітчизни означає не тільки дати їй освіту, потрібну для того, щоб оволодіти сучасною зброєю, не тільки утвердити в ній почуття непримиренності до ворога. Велику роль відіграє виховання духовної готовності до ідейної, бойової, ратної співдружності співвітчизників. Саме тому дуже важливо, щоб уже молодші підлітки пишались тим, що вони майбутні воїни, захисники своєї Батьківщини. Проте, патріотизм, як відзначав Л.Толстой, - почуття сором'язливе, а тому В.Сухомлинський, в унісон з великим письменником, наполягав, щоб хлопці менше говорили про свої патріотичні почуття, а більше загартовувалися духовно і фізично, готуючись до подолання великих труднощів, з якими неминуче зустрінеться воїн.

Вчений прагнув сформувати стійке переконання у школярів: ким би в майбутньому не став юний громадянин, він на все життя повинен залишатися вірним захисником своєї Вітчизни, патріотичний стрижень якого виражається мужньою свідомістю патріота і безстрашною волею воїна. Але В.Сухомлинський розумів: безстрашність, що необхідна як для захисту своєї сім'ї, так і для здійснення подвигу заради свого народу, Батьківщини, не виховаєш одними вербальними засобами і методами. Для подолання нерішучості і страху потрібні спеціальні обставини, вправи, відносини, потрібне особливе напруження духовних і фізичних сил. Тому, вважаючи суттєвими формами роботи для виховання духовної стійкості і витривалості, непохитності і безстрашності фізичну працю, туристичні походи, військові ігри, павлівський педагог створював у їх практичній реалізації спеціальні психологічні виховні ситуації. Ось як сам В.Сухомлинський описує одну з форм цієї специфічної виховної роботи:

"Гарячий липневий день. Ми будемо курінь на березі озера. За кілька десятків метрів берег безлюдного таємничого острова. Кажуть, що на острові колись бачили вовка. А про диких кабанів нічого й говорити: ми бачили їх тут самі. Настає вечір. Тепла, зоряна ніч. Місяця немає, все оповите

темрявою. Опівночі хлопчики-шестикласники один за другим пливуть на острів. Там треба не тільки знайти один одного, а й збудувати курінь, розпалити вогнище. Пливуть хлопчики не з одного місця (острів великий), виходять з води теж у різних місцях; знайти один одного в темряві, серед хащів не так просто й для дорослої людини.

Немає серед учнів жодного, хто б не переживав страху й нерішучості. Коли я говорю: “Хто попливе перший?” – бажаючих виявилось немало, майже всі... Хоча видно, що дехто буде радий, коли вибір припаде не на нього. Але ніхто не виявить цієї радості: соромно бути боязким і нерішучим. Настає найурочистіша хвилина. Той, хто пливе першим, опускає у воду кусок дерева. Кожному надається можливість поплисти з деревом. Як хочеш: пливи з “поплавцем” чи залишай його десь на середині озера. Перший плавець зник у темряві, а через хвилину до берега прибило його “попловець”. Це він штовхнув його до нас, щоб показати свою безстрашність. Минає п’ятнадцять хвилин – відпливає ще один юний розвідник (за умовою гри – це військова розвідка), потім третій, четвертий, п’ятий, шостий... Ось на березі спалахнуло світло: розвідники вже збудували курінь і розпалюють вогнище. До світанку бойове завдання виконано ”[5.-С.562].

Велика виховна сила гри, підкреслював В.Сухомлинський, полягає в тому, що, по-перше, діти виявляють доблесть не заради похвали, нагороди, а з внутрішньої потреби бути сильними, витривалими, мужніми, благородними; по-друге, вона являє собою справжню школу свідомого дисциплінованого підкорення всіх сил керівникові, в особі і волі якого концентрується необхідність. Таке підкорення для вихованця набуває характеру самовиховання, де підкорятися є рівнозначним повелівати собі, примушувати себе. Умовність же обставин в уяві дітей, завдяки підвищеній романтичності, зникає, і події сприймаються як реальність.

Такі військово-патріотичні сюжетно-рольові ігри проводились педагогом як у лісі, так і в степу чи на льоду далекого озера. Загалом, такі багатоденні військові ігри розроблялися у Павлівській школі спеціально для підлітків 6-7 класів, бо педагог був переконаний, що пізнання істин і формування почуттів поєднуються з активною діяльністю – військовими іграми, у процесі яких у дітей виробляються необхідні практичні уміння і навички.

Приїжджаючи, наприклад, на лижах на світанку до лісу (зазначає В.Сухомлинський у книзі “Народження громадянина”), діти зустрічають ранкову зорю, слухають спів зимових птахів, милуються сніговим убранням дерев... Доторкання серцем до краси рідної землі Батьківщини відображається у їхній свідомості розумінням і прагненням зберегти цю красу для майбутнього, захистити її від можливих ворогів. Вихованці ставили намет, будували похідну кухню, вирушали на лижах у лісові нетрі за джерельною водою. Після сніданку проводилася військова гра: спорудження фортець, підземних схованок тощо. По обіді – суспільно-корисна праця: виготовлення з хмизу щитів для снігозатримання. А потім відпочинок навколо вогнища: учні співали народні пісні, брали участь у найрізноманітніших оповідях, бесідах про красу рідної землі та її мужніх захисників.

Напруження духовних, вольових сил з метою подолання фізичних труднощів і перешкод у військовій грі породжувало у дітей особливе сприймання навколишнього світу – бачення і ототожнювання себе з сильною, мужньою і водночас великодушною людиною, яка здатна подолати будь-які перешкоди і захистити свій народ, свою Батьківщину відлюбих незгод.

Фізичне напруження, загартованість, безстрашність підлітків, наголошував В.Сухомлинський, завжди повинні захоплювати духовну сферу й пробуджувати ставлення особистості до сили власного духу. Саме в отроцтві важливу роль відіграє духовне самовиховання, самопізнання, загартування, уміння вимагати від себе і наказувати собі. Сила духу проявляється саме в умінні напружувати фізичні сили, у злитті фізичної витривалості з тонкими, ніжними почуттями.

Привчання до активного діяльного відпочинку з дитинства – одне з найголовніших правил виховної системи В.Сухомлинського. Тому вагомою формою виховання патріотизму у школярів були і одноденні екскурсії, і багатоденні туристичні походи рідним краєм, місцями бойової і трудової слави народу. В походах загартовувалися фізичні сили вихованців, формувалися і утверджувалися їх моральні переконання й етичні погляди.

Перед кожним походом обов’язково ставилася освітня мета, що передбачала збагачення духовного світу школярів через їхнє ознайомлення з громадськими, розумовими, трудовими, естетичними інтересами рідного народу. Наприклад, в одному з походів, присвяченому пошукам природних багатств, діти знайшли поклади залізної руди. Це сприяло наочному усвідомленню величчя і багатств землі Батьківщини, вихованню прив’язаності і любові до краси рідної природи.

Особливе значення у вихованні патріотизму мали багатоденні туристичні походи берегами Дніпра місцями бойової слави старших поколінь. Ці походи мали не тільки освітній характер з метою вивчення природи рідного краю, але й носили характер поступового ідейного збагачення колективу, об'єднаного патріотичними переконаннями.

У туристичних походах В.Сухомлинський широко застосовував таку форму роботи, як зустрічі з безпосередніми учасниками і очевидцями героїчної битви за Дніпро. Великий вплив на свідомість і почуття мали і безпосереднє місце проведення героїчних битв (земля, щедро зрошена кров'ю героїв), і художня розповідь безпосереднього учасника чи очевидця подій (перед учнями емоційно розкривався світ людської мужності, героїзму, самопожертви). Таке захоплення, подив перед героїчним, створюючи дух ідейного єдності, на думку педагога, і є могутнім джерелом духовних сил людини, які виявляються не тільки тоді, коли діти перебувають у колективі, а й тоді, коли кожен з них залишається на одинці зі своїм сумлінням.

Так, після однієї зустрічі з героями битви за Дніпро вихованці розпочали пошукову роботу. Вони листувалися з воїнами-ветеранами з Росії, Білорусії, Грузії, Узбекистану, Вірменії, які брали участь у звільненні України. Ними був створений своєрідний куточок-музей з багатим наочним матеріалом – фотографії воєнних років, листи з фронту, унікальні видання місцевих багатотиражок, що видавалися підпільно в окупаційних районах і т.п. Все це дбайливо зберігалось, поновлювалося, вивчалось. Захоплення героїчними подвигами, відзначав В.Сухомлинський, створює такий духовний стан, за якого підлітки прагнуть у власному житті героїзувати поведінку, що відповідає моральним нормам патріота, борця за утвердження слави і могутності рідної Батьківщини. І саме таке ставлення до Вітчизни вже характеризується ідейною зрілістю, дорослістю.

У туристичних походах педагог найчастіше застосовував метод художньої розповіді. На привалах, біля багаття, серед краси оточуючої природи слово особливо сприймається дитячими серцями. Після десятикілометрового переходу загін дітей зупинявся на ночівлю в лісі. Підлітки ставили курені, готували вечерю, сортували листя для гербарію, всіляке коріння для природничого кабінету, вирізали сопілки, різноманітні фігурки з наростів та сучків тощо. А в вечері біля багаття педагог емоційно розповідав їм про боротьбу українського народу за своє визволення: про Устима Кармелюка (і діти уявляли зелені ліси Поділля), про Максима Залізняка, Івана Гонту, Семена Неживого і Гната Голого, про повстання гайдамаків (і вихованці уявляли вир подій, які відбувалися тут поруч – адже недалеко Чорний ліс). Довідавшись з оповідей старожилів, що недалеко є печери, у яких козаки Б.Хмельницького переховували свій порох і зброю, учні пройнялись бажанням відшукати їх. Окрилені ідеєю, словом вихователя, вони проявили наполегливість, сміливість, силу волі і, продершись яром крізь зарослі глоду, акації, ліщини, віднайшли ледь помітний вхід до печери... І хоча діти не знайшли там ні козацької зброї, ні таємничих скарбів, проте духовним доторканням серця до героїчної історії свого народу утверджувалися їхні патріотичні почуття.

Широкий спектр виховних методів суспільно-практичної діяльності (політична, спортивна, ігрова, виробнича діяльність, самообслуговування) В.Сухомлинський застосовував у самотньому спортивно-оздоровчому таборі праці і відпочинку для учнів "Сонячна діброва". Табір знаходився у лісі, діти проживали у наметах і перебували на повному самообслуговуванні. Постійно перебуваючи на свіжому повітрі, насиченому фітоцидами лісових трав, діти вели спостереження за природою рідного краю, проводили спортивні змагання, конкурси, військові ігри (нічні розвідки, наведення переправи під вогнем "ворога" на уявній бурхливій річці тощо). Водночас, вважаючи фізичну працю засобом зміцнення здоров'я, розвитку духовних сил, В.Сухомлинський вербальними методами та особистим прикладом спонукав школярів до активної суспільно-корисної праці: збирання насіння цінних трав та висівання його на галявинах, узліссях; розчищення замулених джерел; виготовлення щитів для снігозатримання, заготівля сіна для свійських тварин та допомога колгоспникам у полі, саду тощо.

Таке поєднання фізичного і трудового виховання у концепції В.Сухомлинського впливає з кінцевої мети загальної фізичної освіти: підготувати вихованця до життя, до суспільно корисної праці, до захисту Батьківщини від ворогів. Тому загартування, зміцнення здоров'я, виховання сили волі, наполегливості, ініціативи, самодіяльності, виховання любові до рідної природи і свого народу засобами і методами фізичного виховання сприяє як вихованню патріота-захисника Вітчизни, так і патріота-трудівника, який бере активну свідому участь у створенні духовних і матеріальних цінностей для свого народу.

Таким чином, у процесі формування свідомого громадянина-патріота як фізично досконалої особистості В.Сухомлинський передбачав не тільки використання засобів продуктивної фізичної праці, яка загалом сприяє загартуванню організму, повнішому і пропорційному розвитку усіх його органів і функцій, а передусім наполягав на включенні особистості учня у систему фізичного виховання. Виховання школярів засобами фізичної культури (спеціалізовані уроки, спортивні змагання, туристичні походи, військові ігри, народні і класичні ігри, спортивні вікторини і “веселі старты” тощо) на думку вченого є тією базою, на якій формується: по-перше, уявлення школярів про норми і правила здорового способу життя (взаємозв’язок фізичного, психічного, духовного, соціального стану із сукупністю особистісних ціннісних орієнтирів); по-друге, турбота про здоров’я і збереження життя як найвищої цінності, яке не є тільки особистою справою учня, але і виявом відповідальності перед суспільством, державою; по-третє, забезпечується гармонія розвитку фізичного і духовного життя дитини, її готовність до суспільно корисної праці, до захисту Батьківщини від ворогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Церква і суспільне питання. - Львів, 1998. - Т.2. - 570 с.
 2. Сухомлинський В.О. Праця – основа виховання радянського патріотизму // ЦДАВО України. – Ф.5097. – Оп.1. – Спр.427. – 5 арк.
 3. Сухомлинський В.О. Директор школи – керівник навчально-виховної роботи // ЦДАВО України. – Ф.5097. – Оп.1 – Спр.36. – 328 арк.
 4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр. твори: у 5 т. – К., 1976. – Т.1. – С. 62-209.
 5. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибр. твори: у 5 т. – К., 1976. – Т.4.- С.7-393.
- Одержано редакцією 08.12.2000.

УДК: 371.31

Л. І. ІВАНОВА

ДІАЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

Важливим завданням гуманізації процесу навчання є забезпечення адекватних умов для саморозвитку особистісного розвитку на засадах стимулювання потреби його самостійного мислення. Загальновизнаним у психології є той факт, що саме в результаті якісно нового **діалогічного** навчання, спостерігаються позитивні зрушення в характеристиках мислення, а також загальні особистісні зміни гуманістичної спрямованості. Діалог в окреслених визначеннях є універсальним засобом “автокорекції” власної свідомості кожним учасником діалогу через включення зору співбесідників у свій власний. Завдяки цьому діалог має стати й принципом побудови освітнього процесу, його змісту і форм [1]. Останніми роками діалогічна парадигма дістала широкого визнання у дослідженнях багатьох науковців (В. Біблер, С.Курганов, Г.Балл, А.Волинець, А.Фурман та ін.).

У даній статті зробимо спробу визначити деякі підходи щодо використання діалогів на уроках літературного читання, під час яких, на нашу думку, реалізуються ідеї зазначеної парадигми.

Власне, специфіка літератури передбачає реальну можливість для вільного діалогу з особистостями різних професій, світоглядів, культур через науково-популярні та художні твори. Відомо, що для конструктивного діалогу потрібна якась спільна ідейна база, котра на початку об’єднує партнерів, інакше вони просто не зрозуміють один одного (Г. Балл) [4]. Таким центром на уроці є літературний твір.

При цьому зауважимо, що діалог розглядається нами не просто як методичний засіб ефективного засвоєння літературних знань молодшими школярами, не лише як обмін репліками (його може фізично і не бути, адже автора твору і читача може розмежовувати не лише простір, але й час). Головне тут зіставлення різних і самостійних, подекуди несумісних позицій, які в результаті аналізу твору не змінюються на протилежні, а таким чином краще усвідомлюються, поглиблюються, уточнюються, взаємно збагачуються і зрештою дають змогу читачам 6-10-и років глибше осягнути концепцію авторського задуму. За такого способу навчання пробудження самостійної думки учнів, подальше розмірковування над прочитаним не зупиняється у їхній свідомості, а втілюється в авторських текстах, що містять відповідні власні роздуми.

ЗМІСТ

Передмова	3
Бех І. Д. Особливості традиційного етапу розвитку педагогічної науки	5
Воробйов А. М. Психодіаностика міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку засобами практичних методик (внутрішньосімейний аспект)	7
Поніманська Т. І. Завдання гуманістичного виховання дітей дошкільного віку	15
Бричок Б. П. Проблема мети виховання в контексті сьогодення	18
Дичківська І. М. Моделі духовного розвитку дитини в зарубіжних педагогічних теоріях	21
Маліновська Н. В. С.Ф.Русова про оволодіння скарбами рідної мови на основі засобів народної педагогіки	23
Горопах Н. М. Ознайомлення дошкільнят з валеологічними властивостями рослин ...	25
Яниур Л. А., Джиган Н. М. Формування інтересу до зображувальної діяльності у дітей різновікової групи	28
Борова В. Є. Модель корегування вад звукової культури мовлення старших дошкільників	33
Квак О. В. Гра, як засіб формування орфоепічної правильності мовлення дітей дошкільного віку	36
Яниур М. С. Професійна орієнтація учнів початкової школи в процесі трудового навчання	39
Сілков В. В. Вимоги до системи вправ при особистісно-орієнтованому формуванні поняття числа у молодших школярів	44
Крутий В. А. В.О.Сухомлинський про активізацію навчальної діяльності молодших школярів	50
Леценко Г. П. Комунікативно-орієнтоване вивчення рідної мови в початкових класах ..	54
Бучак Н. В., Макогончук М. Г. До питання адаптаційних можливостей учнів	57
Шутяк В. Г., Шутяк О. Ф. Про графічну підготовку учнів II класу	58
Літковець О. Д. Формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей шестирічок на уроках “художньої праці”	63
Крет М. В. Музично-етичний досвід як важливий компонент формування морального світу учнів молодших класів	66
Манюк Л. В. Зміст, форми та методи формування активної громадської позиції школяра	69
Пальчевський С. С. Сугестопедичні підходи до навчання в діяльності та поглядах зарубіжних педагогів-класиків	71
Пасічник Я. А. Принципи дидактики математики та їх історичні корені	75
Крайчук О. В. Про принципи відбору змісту шкільного курсу математики	80
Кіндрат В. К., Нікітчук В. І. Василь Сухомлинський і патріотичне виховання школярів засобами фізичної культури	83
Іванова Л. І. Діалогічне навчання на уроках читання	89
Петрук О. М. Виховання творчої мовної особистості засобами української словесності ..	91
Зінченко Н. А. Формування культури відношень як інтегративна умова патріотичного виховання учнів різновікових груп	94
Філоненко М. М. Спостереження і спостережливість як активна форма пізнання навколишнього середовища	101
Трохимчук І. М., Марциновський В. П. Навчально-дослідницька робота як засіб наукового пізнання	105
Приймак О. П. Методика вивчення табличного додавання та віднімання в чотирирічній початковій школі	108
Якимчук Р. І. Проблемно-пошукові методи в навчанні шестирічних учнів	111
Свасьєв А. В. Вивчення стану здоров'я та деяких аспектів здорового способу життя серед підлітків Запорізької області	115
Колупаєва Т. Є. До проблеми вивчення “етнографії дитинства” в гуманітарному університеті	119
Пустовіт Н. А. Екологічне виховання школярів: проблеми цінностей	122

Дем'янюк Т. Д., Гурінчук Л. Є. Превентивне виховання дітей та молоді сільської школи в позаурочний час	125
Пустовіт Г. П. Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретико-прикладний аспект	129
Первушевська І. О. Введення новітніх технологій в систему освіти та навчання в Україні	134
Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання у позашкільному навчальному закладі	138
Науменко Р. А. Формування філософії здорового способу життя учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю	141
Петренко О. Б. Удосконалення професійної підготовки готовності вчителів до виховної діяльності у системі вищої освіти	146
Відомості про авторів	150

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 18,56. Обл. вид. арк. 19,19. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20